

УДК 159.98 : 378.146

Моргун В. Ф.

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка, Полтава

ПСИХОТЕХНІКА УСПІХУ НА ЕКЗАМЕНАХ

Проаналізовано ставлення студентів до навчання та їхню поведінку під час занять. Розглянуто способи допомоги здібним і нездібним студентам під час екзаменаційної сесії. Систематизовано проблеми здібних студентів під час екзамену враховуючи стратегії «самозакопування» та «самопорятунку». Конкретизована тактика успішної поведінки студентів під час екзамену. Обґрунтована проблема байдужості студентів до вивчення наукових дисциплін та успішної здачі екзаменів. Проаналізовано ймовірність отримання позитивної оцінки слабкими студентами. У контексті системного підходу розкрита формула «універсальної шпаргалки». Надано рекомендації щодо вдосконалення оцінювання в школі (за Л.І. Новіковою, О.А. Захаренком) та запровадження Болонської системи у вищу школу.

Ключові слова: оцінка, рівень навчальних досягнень студента, психотехнічний прийом сходження від абстрактного до конкретного, психотехнічний прийом системної формули «універсальної шпаргалки».

Моргун В. Ф.

Полтавский национальный педагогический университет имени В.Г. Короленко, Полтава

ПСИХОТЕХНИКА УСПЕХА НА ЭКЗАМЕНАХ

Проанализировано отношение студентов к учебе и их поведение во время занятий. Рассмотрены способы помощи способным и неспособным студентам во время экзаменационной сессии. Систематизированы проблемы способных студентов во время экзамена учитывая стратегии «самозакапывания» и «самоспасения». Конкретизирована тактика успешного поведения студентов во время экзамена. Обоснована проблема равнодушия студентов к изучению научных дисциплин и успешной сдачи экзаменов. Проанализирована вероятность получения положительной оценки слабыми студентами. В контексте системного подхода раскрыта формула «универсальной шпаргалки». Даны рекомендации относительно усовершенствования оценивания в школе (по Л.И. Новиковой, А.А. Захаренко) и внедрения Болонской системы в высшей школе.

Ключевые слова: оценка, уровень знаний студента, психотехнический прием восхождения от абстрактного к конкретному, психотехнический прием системной формулы «универсальной шпаргалки».

АКТУАЛЬНІСТЬ РОБОТИ. Важливу роль полімотивації оцінок у житті людини аналізували такі корифеї педагогіки та психології, як Ш.О. Амонашвілі [1], Б.Г. Ананьєв [2] та ін. Актуальність проблеми оцінювання має, по-перше, глибинно особистісний аспект, бо формує самооцінку людини, адекватність або неадекватність якої може грати доленосну роль на життєвому шляху. По-друге, зовнішній аспект оцінювання, який полягає у фіксації оцінки в освітніх документах (журналах успішності, залікових книжках, додатках до дипломів тощо), також впливає на рейтинг студента, доступ до робочих місць, посад, розмір грошових винагород тощо. Особливе значення має підсумкове оцінювання в формі екзамену.

Завданнями даного теоретико-методичного дослідження є психотехнічна допомога студенту під час складання екзамену в двох випадках ризиків: 1) як запобігти отриманню низької оцінки, коли сильний студент добре підготувався до випробування; 2) як допомогти отримати позитивну оцінку, коли слабкий студент погано підготувався до екзамену.

МАТЕРІАЛ І РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ. О. Кондаш [3] розглядає вплив емоційного стану учня на результати випробування, зокрема, зверхзацікавленості, що може призвести до хвилювання і деструктивного дістресу (за Г. Сельє). Водночас серед сучасних студентів почастишали прояви байдужості («пофігізму») до навчання. Найцікавіше те, що байдуже ставлення проявляється не тільки у формі прогулів без поважних причин, але й під час занять. Для себе автор назвав це явище «присутність відсутности». Типові прояви її такі: студент відсижує лекцію, а конспекту... немає; студент приходить на семінар, але... мовчить, як у рота води набрав; студент наче виконує лабораторне заняття, а підсумковий звіт... не здає, відкладає на безкінечне «потім» принесу!?. На скаргу автора стосовно таких студентів філософ і викладач С.М. Варв'янський дав дещо неочікувану відповідь у вигляді парадокса: *«Немає ліних/нездібних студентів, є... некомпетентні викладачі»* (бо не змогли зацікавити, пояснити, допомогти тощо). Водночас, ніхто не відміняв і відоме професійне кредо хорошого вчителя: *найкращий педагог – не довічна нянька, а той, який найшвидше навчить учня... обходитися без наставника.*

Ця ситуація стимулювала пошуки автора у напрямку допомоги як здібним, так і нездібним студентам, зокрема, під час екзаменаційної сесії. Обидва випадки допомоги базуються на здобутках флософсько-психологічних психотехнічних прийомах: *діалектики сходження від абстрактного до конкретного та узагальненої системної формули універсальної «шпаргалки»* [4, 5]. Для встановлення особистого рекорду рівня навчальних досягнень студентом під час екзамену варто скористатися такими психотехнічними прийомами під час відповіді на екзамені: 1) сильний студент не повинен занурюватися у конкретні деталі відповіді, а, скориставшись логікою сходження від абстрактного до конкретного, дати вичерпну відповідь на першому рівні конкретизації й тільки після цього переходити до наступного, більш детального, рівня, що наблизить його до отримання найвищої позитивної оцінки; 2) слабкий студент, скориставшись системною формулою універсальної шпаргалки «СССР» (Склад елементів структури, «Связи» елементів внутрішні, «Связи» структури зовнішні, розвиток) и пригадавши за допомогою програми навчальної дисципліни (якою дозволено користуватися під час екзамену) хоч щось зі змісту питання, має високу ймовірність отримати замість «незадовільної» – позитивну оцінку.

1. Проблема здібних студентів: як під час екзамену не отримати низьку оцінку, тим більше – коли все знаєш? Тут допомагає діалектика двох стратегій сходження від абстрактного до конкретного під час відповіді на питання екзамену: стратегія *«самозакопування»* і стратегія *«самопорятунку»*. Кожне питання екзамену з будь-якого предмету будується наче корінь дерева. Стовбур дерева – це формулювання питання (найвище узагальнення), потужні розгалуження кореня – це основні змістовні складові питання (перший рівень конкретизації), дрібніші розгалуження кореня – це детальніші складові питання (другий рівень конкретизації) тощо.

1.1. *Стратегія «самозакопування»* полягає в тому, що студент, який добре знає питання, будує логіку відповіді на екзамені хибним чином. Спочатку він розкриває зміст одного потужного розгалуження (на першому рівні конкретизації), потім – дрібнішого розгалуження (переходить на другий рівень конкретизації) і т.д. Але він забуває, що час на підготовку відповіді і час на саму відповідь – обмежені. Унаслідок такої стратегії стикаються дві ілюзії. Ілюзія студента полягає в тому, що йому здається, що він знає питання, бо не замовкає під час відповіді! Ілюзія комісії прямо... протилежна: їй здається, що час іде, а студент... на кожному рівні конкретизації розкрив питання дуже неповно.

У підсумку, студента чекають додаткові запитання членів комісії, стрес і ризик зниження оцінки.

1.2. Виграє той здібний студент, який обирає *стратегію «самопорятунку»*. Він дотримується простого правила: не переходити на наступний рівень конкретизації доти, доки не розкрив питання на попередньому рівні узагальнення. Якщо, наприклад, у нього питання

про пори року, то не слід занурюватися у подробиці зими, доти, поки не дано коротке визначення кожної пори року. Ілюзія комісії: за короткий час студент дав вичерпну відповідь на питання. У підсумку, велика ймовірність того, що відповідь студента буде припинено достроково (бо вона – на відмінно!) і запропоновано перейти до наступного питання.

2. Проблема слабких студентів: як під час екзамену отримати позитивну оцінку, коли здається, що нічого не знаєш/усе забув? Абревіатура «СССР» як системна формула універсальної шпаргалки стане у нагоді слабким/нездібним студентам або студентам зі слабкою нервовою системою, що може призвести до «провалів пам'яті» під час підготовки до відповіді на екзамені. Коли з якогось питання студенту здається, що в голові пусто, а списувати не дає сусід чи власне сумління, не варто впадати у відчай. Спробуйте скористатися формулою універсальної шпаргалки і підготуватися до відповіді (нехай і не на «відмінно», але ж і не на «двійку»!).

Розставимо абревіатуру назви колишнього Радянського Союзу російською транскрипцією (СССР) по вертикалі й зробимо таку розшифровку у контексті системного підходу: С – структура змісту питання як набір елементів (*пригадаймо хоч які-небудь!*); С – «св'язи», зв'язки між елементами системи внутрішні (*пригадаймо хоч які-небудь!*); С – «св'язи», зв'язки системи та її елементів зовнішні (*пригадаймо хоч які-небудь!*); Р – розвиток (для живих систем *пригадаймо які-небудь етапи розвитку у філогенезі, культурно-історичному процесі, онтогенезі, актуальному функціонуванні системи*).

Якщо по кожному з пунктів щось пригадається (чи спишеться з програми дисципліни, якою дозволено користуватися на екзамені), то, принаймні, «задовільно» студентові буде гарантовано. Правда, є вершини некомпетентності студентів, яким і системна формула універсальної шпаргалки не допоможе.

Приклад «пофігізму» студента, свідком якого автор був сам. Іде державний екзамен із комплексної психологічної дисципліни, в який входять декілька питань із психодидактики. Бачу, що один із студентів щось із двох питань написав, а з третього – пусто. Підхожу, читаю третє питання, воно з психодидактики. Подаю студенту програму з психодидактики, аби він, маючи час і скориставшись нею, піднявся над незадовільною відповіддю. Підходе його черга відповідати. Студент демонструє слабенькі знання з двох питань, а замість третього заявляє про свою... неготовність (!?). Із подивом звертаюся до студента: чому ж не скористалися програмою? Студент із докором зауважує, що необхідно було ще й... вказати сторінку, з якої списувати відповідь на третє питання (!?). Книга рекордів Гіннеса відпочиває!

Слід зауважити, що такі «патові» ситуації завдячують половинчастому запровадженню Болонської системи у вищу школу. Адже чомусь було проігноровано її демократизм, який полягає в можливості студента обирати свій темп професійної підготовки. Не встиг опанувати предмет, не вистачає грошей на його опанування в цьому семестрі, європейські виші дають можливість зробити це в наступних семестрах (адже продовжувати термін навчання студента – це набагато гуманніше, ніж відрахувувати його). Ми ж, ігноруючи «двійку» з повторним прослуховуванням відповідних курсів, фактично стимулюємо байдужість студентів, а вони і ректорати з деканатами шантажують викладачів відрахуванням таких студентів, що загрожує скороченням штатних ставок тощо. Утворюється порочне коло – падає рівень підготовки фахівців.

ВИСНОВКИ. Для встановлення особистого рекорду рівня навчальних досягнень варто скористатися такими психотехнічними прийомами під час відповіді на екзамені:

1) сильний студент не повинен занурюватися у конкретні деталі відповіді, а, скориставшись логікою сходження від абстрактного до конкретного, давати вичерпну відповідь на першому рівні конкретизації й тільки після цього переходити до наступного, більш детального, рівня, що наблизить його до отримання найвищої позитивної оцінки;

2) слабкий студент, скориставшись системною формулою універсальної шпаргалки «СССР» (Склад елементів структури, «Св'язи» елементів внутрішні, «Св'язи» структури

зовнішні, Розвиток) и пригадавши за допомогою програми навчальної дисципліни (якою дозволено користуватися під час екзамену) хоч щось зі змісту питання, має високу ймовірність отримати замість «незадовільної» – позитивну оцінку.

Щодо радикальних рекомендацій стосовно оцінювання в освіті. Вчений-дослідник Л.І. Новікова і директор-новатор О.А. Захаренко зробили замах на святу-святих монополію вчителя – оцінку успішності й демонополізували її, демократично залучивши до цього таїнства оцінювання не тільки колективи класів, школи, сім'ї, але і в цілому – села! (Нехай вибачають ті, хто намагається зробити з центрів незалежного тестування монополістів на істину в оцінюванні. Автор не проти центрів, а лише проти їх претензій на монополію).

У Сахнівській школі на Черкащині табель учня був поділений на два розділи. Перший – це список предметів, що вивчаються, проти яких до графі оцінок вчителя додалося три нових. По кожному предмету учневі виставляв оцінки такий різновіковий колектив: вчитель (У), клас (К), він сам (Я) (самооцінка); у четвертій графі виводилася узагальнена підсумкова оцінка (для звітності). Цікаві колізії виникають у разі таких комбінацій: У-3, К-5, Я-5 (помста вчителя за що-небудь за допомогою оцінки, що неприпустимо); У-5, К-3, Я-5 (помста учнів однокласників – феномен «Опудала» або необ'єктивне благовоління вчителя, який невинувато завищує оцінку улюбленцеві, що також неприпустимо) і тому подібне

Але найцікавіше знаходимо в другому розділі, який присвячений бідолашній поведінці. Бідолашній тому, що оцінки і з «поведінки», і зі «старанності» зникають із табелів українських школярів. Відбувається це не тому, що немає проблем з поведінкою, а внаслідок ухилення школи від виховання (мовляв, нехай виховують сім'я, масмедіа, вулиця, поліція, а нам і за навчання недоплачують!?). У Сахнівській школі – навпаки, поведінка не тільки не виключена з табеля, а розширилася до цілої сторінки. Конкретні види поведінки групуються в три підрозділи: види поведінки в школі (оцінюються класним керівником, однокласниками, самим вихованцем); види поведінки вдома (оцінюються батьками, класним керівником і самою дитиною); види поведінки на території села, мікрорайону (оцінюються територіальним органом місцевого самоврядування, класом і самим юним громадянином).

Скептики можуть заперечити проти такої системи оцінювання – тотальний контроль!? Три контраргументи знімають побоювання: по-перше, це краще, ніж безпритульність при живих батьках; по-друге, ми ж не відмовляємося від покупок у сучасних маркетах на тій підставі, що там встановлені камери постійного спостереження; по-третє, якщо дитину відлучати від контролю і оцінювання, якщо не порівнювати оцінки тих, хто її оточує з її власними, то звідки з'являться такі найважливіші особистісні новоутворення, як «адекватна самооцінка», «самосвідомість», «саморегуляція поведінки» людини?

Водночас, не слід забувати, що освіченість і вихованість – це той дорогоцінний досвід, який залишається у людини після того, як вона забула все, чому її вчили колись.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Амонашвили Ш. А. Об оценках / Ш. А. Амонашвили // Основы гуманной педагогики : в 20 кн. – Кн. 4. – М. : Амрита, 2012. – 486 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://www.livelib.ru/book/1000584763-osnovy-gumanoj-pedagogiki-v-20-knigah-kniga-4-ob-otsenkah-shalva-amonashvili>
2. Ананьев Б. Г. Психология педагогической оценки / Б. Г. Ананьев // Избр. психол. труды : в 2 т. – М. : Педагогика, 1980. – Т. II. – С. 129–267.
3. Кондаш О. Хвилювання : страх перед випробуванням / Ондрей Кондаш; пер. із словаць. – К. : Рад. школа, 1981. – 170 с.
4. Моргун В. Ф. Інтедіфія освіти : Психолого-педагогічні основи інтеграції та диференціації (інтедіфії) навчання. Курс лекцій / В. Ф. Моргун. – Полтава : Наукова зміна, 1996. – 78 с.

5. Моргун В. Ф. Соотношение структурно-функциональной архитектуры образовательной системы и многомерной личности / В. Ф. Моргун // Исследования гуманитарных систем. – Вып. 3 : Структуры и процессы в образовательных системах / научн. ред. и сост. А. А. Остапенко. – Краснодар: Парабеллум, 2015. – С. 66–87.

Morgun V.

Poltava National Pedagogical University named after V.G. Korolenko, Poltava

PSYCHOTECHNICS OF SUCCESS IN EXAMINATIONS

The attitude of students to study and their behavior during classes are analyzed. The ways of helping able and incapable students during the examination session are considered. The problems of capable students during the exam are systematized taking into account the strategies of "self-trapping" and "self-salvation". The tactic of successful behavior of students during the exam is specified. The problem of indifference of students to the study of scientific disciplines and successful passing of examinations is grounded. The probability of receiving a positive evaluation by weak students is analyzed. In the context of the system approach, the formula of the "universal crib" is disclosed. Recommendations are given regarding the improvement of evaluation in school (according to L.I. Novikova, A.A. Zakharenko) and the introduction of the Bologna system in higher education.

Key words: evaluation, level of the student's knowledge, psychotechnical method of climbing from the abstract to the concrete, psychotechnical reception of the system formula of the "universal crib".

REFERENCES

1. Amonashvili, Sh.A. (2012), *Ob otsenkakh*, Amrita, Moscow, available at: <https://www.livelib.ru/book/1000584763-osnovy-gumannoj-pedagogiki-v-20-knigah-kniga-4-ob-otsenkah-shalva-amonashvili> [in Russian]

2. Ananyev, B.G. (1980), "Psychology of pedagogical evaluation", *Izbr. psikhol. trudy*, Vol. 2, pp. 129–267. [in Russian]

3. Kondash, O. (1981), *Khvylyuvannya: strakh pered vyprovuvannyam*, Rad. shkola, Kyiv, Ukraine. [in Ukrainian]

4. Morgun, V.F. (1996), *Intedyfiya osvity: Psykholoho-pedahohichni osnovy intehratsiyi ta dyferentsiatsiyi (intedyfiyi) navchannya. Kurs lektsiy*, Naukova zmina, Poltava, Ukraine. [in Ukrainian]

5. Morgun, V.F. (2015), "The correlation between the structural and functional architectonics of the educational system and the multidimensional personality", *Issledovaniya gumanitarnykh system*, Vol. 3, pp. 66–87. [in Russian]

Моргун Володимир Федорович,
к. псих. н, професор,
професор кафедри «Психології»,
Полтавський національний педагогічний
університет імені В.Г. Короленка,
вул. Остроградського, 2,
м. Полтава, 36003, Україна,
Тел. +38(050)-635-55-90.
E-mail: v.f.morgun@gmail.com

Morgun Volodymyr Fedorovych,
Cand. Sc. (Psych.), Professor,
Professor of the Department of Psychology,
Poltava National Pedagogical University
named after V.G. Korolenko
street Ostrogradsky, 2,
Poltava, 36003, Ukraine.
Tel. +38 (050) -635-55-90.
E-mail: v.f.morgun@gmail.com

Стаття надійшла 16.09.2017